

1

2

De dichter Herman Gorter in de duinen van Noord-Holland, jaren '20. Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Den Haag

1
Malieveld met uitzicht op de Prinsessegracht. Rechts is het gebouw van de Provincie Zuid-Holland. Het Malieveld is de plek waar in het verleden veel demonstraties gehouden werden. Van kiesrechtbetogingen, manifestaties voor het behoud van het koningschap alsook demonstraties tegen het gebruik van kernenergie. Foto Jan Zweerts, Den Haag

2
Socialistische massameeting voor ontwapening, 1926. Foto Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem

uit: J. Romein, *De lage landen*, p. 630

Op 14 oktober 1894 stichtten tien personen een Haagse afdeling van de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (SDAP). Honderd jaar later herdenken we dat feit met een boek en een tentoonstelling.

De oprichting van de Haagse afdeling van de SDAP vormt niet het begin van het socialisme in Den Haag. In 1878 was de Sociaal Democratische Vereeniging (SDV) ontstaan en nog verder terug in de tijd, in 1871, bestond er al een afdeling van de Eerste Socialistische Internationale. Daarin speelde Karl Marx, het 'spook van de Europese burgerij', een belangrijke rol. We kunnen gerust stellen dat het socialisme zijn avontuur in Den Haag internationaal is begonnen.

Geen woord viel zo vaak in het tijdperk 1869-1994 als het woord modern in al zijn varianten. We noemen dit tijdvak *de eeuw van het modernisme*. Het modernisme is een reactie op de tradities van de oude samenleving; het wilde alles op een andere, betere manier doen. Breken met het leven van daarvoor. 'Een nieuwe lente en een nieuw geluid', zoals Herman Gorter in zijn *Mei* verwoordde, is kort maar krachtig het ideaal. Of: 'sterft, gij oude vormen en gedachten', verkondigt het lied *De Internationale*.

Breken met het verleden en iets volledig nieuws opbouwen is het nieuwe wachtwoord, toverwoord eigenlijk. Op allerlei levensgebieden is deze modernistische houding terug te vinden. Door de versnelling van het openbare leven werd de traditie van vóór 1880 bewust terzijde geschoven. Industrialisering en bureaucratisering zijn de concretisering van het modernisme. Tegelijkertijd zien we echter dat om die moderne ontwikkelingen te beheersen teruggegrepen wordt op oude beheersingsmethoden als de bureaucratie, zoals ook Gorter verwijst naar het oude bij het noemen van het nieuwe, want hij vervolgt:
'ik wil dat dit lied klinkt als het gefluit
dat ik vaak hoorde op een zomernacht
in een oud stadje langs de watergracht.'

Die combinatie van breken met het verleden, iets nieuws opzetten en beheersing met harde hand is typerend voor die tijd: het modernisme. Het modernisme verwierp de negentiende eeuw en is de hoofdstroom van de twintigste eeuw. De sociaal-democratie sluit aan bij het credo van de literaire beweging van Tachtig: "'Naderland hoog opstooten in de rij der volkeren", heette dat in Van Deyssel's *klaroenentaal*.' Dat vergezicht op en die belofte voor de toekomst

inleiding

3

4

Uit: W.H. Vliegen, *Die onze kracht
ontwaken deed*, p. 320

heeft het socialisme een lichtend baken doen zijn voor allen die een nieuwe mensheid van allen voor allen wilden creëren. Sociaal-democraten als Troelstra beschouwden hun SDAP als een jonge beweging, die er prat op ging 'niet' alleen het strijdmiddel [te zijn] tegen de bourgeoisie op economisch en politiek gebied, maar ook de manifestatie van een nieuwe levens- en wereldbeschouwing, afstroomende van nieuwe idealen, die uit nieuwe opvattingen van geschiedenis en economische ontwikkelingsgang der maatschappij moesten opgroeien. *Zoo zal onze partij meer en meer worden de fakkeldraagster, leidende den stroom die van uit de oude maatschappij vloeit naar de toekomst, den stroom uit welks bruisende golven wij de tinteling zien van een nieuwe wetenschap en een nieuw idealisme.*' Ook hij gebruikt tweemaal nieuw in één zin evenals Gorter. Nieuw en modernisme horen bij elkaar.

In dit boek willen we het nieuwe van de sociaal-democratie of anders gezegd het modernisme in de sociaal-democratie beschrijven. Hoe reageerden sociaal-democraten op de moderne revolutie op sociaal, economisch en cultureel gebied, hoe anticipeerden zij op de politieke ontwikkelingen en veranderingen, wat is nu precies het kenmerkende van het planningsdenken en op welke wijze wilden de socialisten hun ideaal vormgeven? En hoe kwamen deze lijnen te samen in de stad Den Haag, een stad die niet alleen voor de inwoners het centrum was, maar waar tegelijkertijd het politieke toneel van het gehele Nederland zich afspeelde?

We hebben gekozen voor het beschrijven van vijf onderwerpen. Vijf thema's die goed aansluiten bij de sociaal-democratie als moderne partij. Dat zijn het thema van het kiesrecht, de regulering van de economie (het plandenken), de relatie met de overheid, de activiteiten in de Haagse gemeenteraad en de idealen ofwel de toekomstvisie. Want om dat laatste ging het immers? Of steeds minder? In het eerste hoofdstuk geven we een overzicht van het wel en wee van socialisten in de Nederlandse stad, die af en toe internationale allure aannam. Marx in de Hofstad was in 1872 een sensatie van de eerste orde, maar ook de eerste Internationale Vredesconferentie in 1899 gaf de stad een internationaal prestige.

Den Haag ligt op het snijpunt van de plaatselijke, nationale en internationale geschiedenis van sociaal-democratische en revolutionaire groeperingen. In de Residentie bestond een afdeling van de SDAP, Den Haag was tevens het landelijk actiecentrum van sociaal-democraten en in Den Haag is van oudsher de regeringszetel gevestigd.

We realiseren ons dat er vanuit andere opvattingen andere onderwerpen mogelijk zijn. Voor zowel dit boek als de tentoonstelling hebben we keuzes gemaakt. Een totaaloverzicht van alle aspecten van de Haagse sociaal-democratie geven wij niet. We hebben uitdrukkelijk gekozen voor een beschrijving van de SDAP van 1894 tot en met 1946. Voor een impressie van de geschiedenis van de Haagse PvdA

3

Rode Dinsdag, 19 september 1911.
Ongeveer in het midden loopt P.J. Troelstra met overjas op linkerarm. Foto M.M. Couvée.
Recente aanwinst Haags Gemeente-archief

4

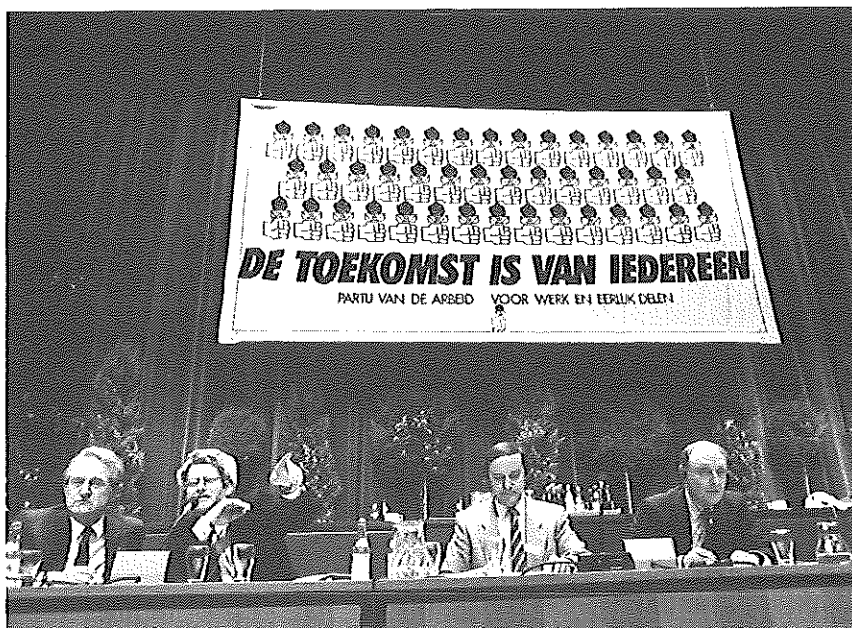
Vredesdemonstratie van SDAP en NVV met 60.000 personen vóór het Vredes-paleis op 8 november 1932.
Foto Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem

5

6

7

hebben we gebruik gemaakt van gegevens uit een gesprek met Piet Vink, vele jaren wethouder voor de PvdA te Den Haag, en Niek Lelyveld, geschiedenisdocent en jarenlang voorzitter van de afdeling Loosduinen van de PvdA.

De teksten zijn geschreven door Hans van den Akker, Maarten Brinkman, Marten Buschman, Marie Christine van der Sman en Jaccoline van der Starre. De redactie was in handen van Marten Buschman en Marie Christine van der Sman.

5

Vredesdemonstratie van de SDAP en het NVV.

Foto IISG, Amsterdam

6

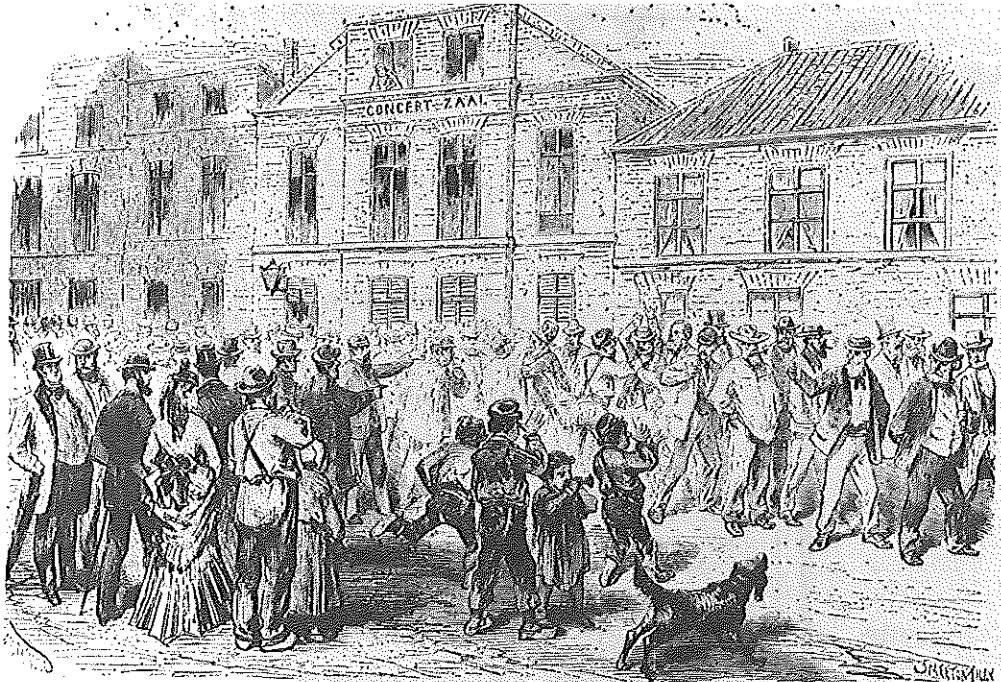
Demonstratie tegen werkloosheid, jaren '30.

Foto IISG, Amsterdam

7

Congres van de PvdA in de jaren '70.

Foto IISG, Amsterdam

Deelnemers aan de Eerste Internationale verloten onder gejuw het eerste congres te Den Haag. *Illustratie 1848, R. Lambertus, Haag, 1848* 8